

Dāvids Andris Blehmanis, *Mg. iur.*
Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte

STARPTAUTISKO UN NACIONĀLO SANKCIJU KĀ NEJAUŠU ŠĶĒRŠĻU IEDARBĪBA UZ LĪGUMATTIECĪBĀM

INTERNATIONAL AND NATIONAL SANCTIONS AS FORTUITOUS IMPEDIMENT IMPACT ON CONTRACTUAL RELATIONSHIP

Atslēgvārdi: starptautiskās sankcijas, nacionālās sankcijas, primārās sankcijas, sekundārās sankcijas, nejauši šķēršļi, nepārvarama vara, nejaušs notikums

Keywords: international sanctions, national sanctions, primary sanctions, secondary sanctions, fortuitous impediment, *force majeure*, fortuitous event

Summary

Fortuitous impediment is a legal excuse for non-performance of the contractual obligations. It consists of two elements – *force majeure* and fortuitous event. In some cases, sanctions can be a fortuitous impediment, if certain conditions are met. However, these conditions may vary depending on different sanctions. The purpose of the article is to analyse sanctions from the perspective of a fortuitous impediment. In this article, the attention is drawn to the analysis of the fortuitous impediment criteria and examples from practice.

Ievads

Starptautiski politiskajās attiecībās ir vērojama pieaugoša loma dažādu valstu, to savienību vai organizāciju noteiktiem starptautiski ierobežojošiem pasākumiem, ko dēvē par sankcijām. Tās ir kļuvušas par vienu no centrālajiem elementiem Eiropas Savienības drošības politikā. Eiropas Savienība ierindoja otrajā vietā aiz ASV dažādu ierobežojošu pasākumu noteikšanā.¹

¹ Russel M. EU sanctions: A key foreign and security policy instrument. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621870/EPRS_BRI\(2018\)621870_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621870/EPRS_BRI(2018)621870_EN.pdf) [aplūkots 10.10.2021.].

Sankcijas ir nevardarbīgs instruments, kas var aizstāt militāra spēka lietošanu, piemēram, starptautisko tiesību pārkāpumu gadījumos. Visbiežāk ierobežojošie pasākumi skar ekonomiskās intereses. Tādējādi neizbēgami tiek ietekmētas arī līgumiskās attiecības, padarot saistību izpildi apgrūtinātu vai neiespējamu.

Līguma izpildes neiespējamības gadījumā, kam par pamatu ir sankciju ietekme, pusēm ir ierobežotas iespējas nepildīt ar līgumu uzņemtās saistības. To Civillikums paredz tikai sevišķos gadījumos. Tomēr līguma puse var atsaukties uz tiesiskiem attaisnojumiem – nejaušiem šķēršļiem, lai atsvabinātos no neizdevīgām nokavējuma sekām vai pienākuma maksāt zaudējumus.

Atsevišķos gadījumos sankcijas var nebūt saistošas, bet to pārkāpšanas sekas var radīt būtisku ietekmi līguma puses turpmākajai saimnieciskajai darbībai. Šādas sankcijas dēvē par sekundārajām sankcijām. Tās ir apveltītas ar sodošu raksturu, kas cita starpā var radīt tik lielu ietekmi uz līguma pusi, ka tā vairs nav spējīga turpināt savu saimniecisko darbību.

Ievērojot to, ka sankcijām kā politiskam instrumentam ir pieaugoša loma starptautiskā līmenī un tās var radīt būtisku ietekmi uz līgumiskajām attiecībām, šī raksta mērķis ir analizēt sankciju ietekmi uz līgumsaistību izpildi no nejaušu šķēršļu rakursa.

Starptautisko un nacionālo sankciju jēdziens un būtība

Sankcijas ir ārpolitisks instruments. To mērķis ir novērst dažādus starptautisko tiesību pārkāpumus, atbalstīt demokrātisku iekārtu un cilvēktiesību ievērošanu, kā arī stiprināt starptautiskās drošības sistēmu. Turklāt sankcijas ir nevardarbīgs instruments, kas aizstāj militāra spēka izmantošanu.²

Starptautisko un Latvijas Republikas nacionālo sankciju likumā starptautiskās sankcijas definētas kā “atbilstoši starptautiskajām tiesībām attiecībā uz sankciju subjektu noteikti ierobežojumi, kurus pieņēmusi Apvienoto Nāciju Organizācija vai Eiropas Savienība, vai cita starptautiskā organizācija, kuras dalībvalsts ir Latvija, un kuri ir tieši piemērojami vai ieviesti Latvijā šajā likumā noteiktajā kārtībā”. Savukārt nacionālās sankcijas definētas kā “atbilstoši Latvijas normatīvajiem aktiem un starptautiskajām tiesībām attiecībā uz sankciju subjektu noteikti ierobežojumi, kurus šajā likumā paredzētajā kārtībā noteicis Ministru kabinets”³.

Tādējādi starptautiskās sankcijas no nacionālajām sankcijām var nošķirt pēc tā, kāds subjekts ir noteicis ierobežojošus pasākumus. Pirmajā gadījumā tā ir starptautiski atzīta valstu organizācija vai arī valstu savienība – Apvienoto Nāciju Organizācija, Eiropas Savienība, Eiropas Drošības un sadarbības organizācija. Otrajā gadījumā tas ir Ministru kabinets. Savukārt sankciju subjekts (pret kuru

² Informatīvais materiāls (vadlīnijas) sankciju efektīvākai ieviešanai Latvijā. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/3137/download> [aplūkots 10.10.2020.].

³ Starptautisko un Latvijas Republikas nacionālo sankciju likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/280278-starptautisko-un-latvijas-republikas-nacionalo-sankciju-likums> [aplūkots 07.10.2021.].

piemēro sankcijas) var būt starptautisko publisko tiesību subjekts (valstis vai teritorijas), fiziskā vai juridiskā persona vai cits identificējams subjekts.

Sankcijas var savstarpēji mijiedarboties starp dažādiem sankciju noteicēju režīmiem. Vienā gadījumā viena subjekta izdotās sankcijas var īstenot cits subjekts (ES īsteno ANO sankcijas). Otrā gadījumā viens subjekts var pastiprināt otra subjekta izdotās sankcijas (ES nosaka papildu pasākumus ANO sankcijām). Minētā gadījuma pamatā var būt, piemēram, ANO Drošības padomes rezolūcija, kurā tā mudina dalībvalstis būt modrām attiecībā uz sankciju īstenošanu.⁴ Bez tam var pastāvēt arī citi mijiedarbības gadījumi.

Sankcijas var iedalīt arī primārajās un sekundārajās sankcijās. Primārās sankcijas ir sankcijas klasiskā izpratnē, kad tās paredz atbilstošu darbību vai bezdarbību no sankciju noteicējas saistītiem subjektiem (pilsoņi, iedzīvotāji u. c.) pret sankciju subjektu. Savukārt sekundārās sankcijas regulē attiecības starp trešo valsti un sankciju subjektu, jeb tās ir sankcijas, kas paredz atbilstošu darbību vai bezdarbību no to noteicējas nesaistītiem subjektiem. Tām ir eksteritoriāla ietekme un sodošs raksturs.⁵ Sekundārās sankcijas ir tādas sankcijas, ko nosaka ASV Ārvalstu aktīvu kontroles birojs (ASV OFAC) pret šīs iestādes sankcionēto subjektu sadarbības partneriem.⁶ Par sekundāro sankciju pārkāpšanu ir paredzēts sods, piemēram, ierobežojot personai piekļuvi vai izslēdzot to no valsts finanšu sistēmas, kas var nozīmēt aizliegumu importēt labumus no ASV un eksportēt labumus uz ASV.⁷ Latvijā ASV OFAC sankcijas ir jāievēro finanšu darījumos un publiskajā iepirkumā.⁸ Ievērojot minēto, primārās sankcijas regulē to noteicējas saistīto subjektu darbību vai bezdarbību ar sankciju subjektu, bet sekundārās sankcijas regulē to noteicējas nesaistīto subjektu darbību vai bezdarbību ar sankciju subjektu. Līdz ar to subjekta saistība ar sankciju noteicēju ir kritērijs, pēc kura nošķir minētās sankcijas.

Sekundāro sankciju sakarā Eiropas Savienībā ir pieņemti Bloķēšanas statūti. Pamatā tie tika pieņemti, lai pretotos dažām ASV sankcijām ar eksteritoriālu ietekmi.⁹ Šo statūtu mērķis ir novērst trešo valstu sankciju ar eksteritoriālo ietekmi prettiesiskās sekas, kas tiek radītas: 1) ikvienai fiziskai personai, kas ir Kopienas

⁴ Biersteker T., Portela C. EU sanctions in context: Three types. European Union Institute for Security Studies (EUISS). Pieejams: <http://www.jstor.org/stable/resrep06822> [aplūkots 10.10.2021.].

⁵ Ruys T., Ryngaert C. Secondary Sanctions: A Weapon out of Control? The International Legality of, and European Responses to, US Secondary Sanctions. Pieejams: <https://doi.org/10.1093/bybil/braa007> [aplūkots 20.10.2021.]; Forwood G., Nordin S., Haute C. The Reincarnation of the EU Blocking Regulation: Putting European Companies Between a Rock and a Hard Place. *Global Trade and Customs Journal*, 2018, No. 11, pp. 496–501.

⁶ Ārlietu ministrijas informatīvais materiāls. Starptautisko un nacionālo sankciju piemērošana Latvijā. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/biezak-uzdotie-jautajumi-un-atbildes> [aplūkots 11.10.2021.].

⁷ Mooring E., Hesselink T., Padberg M. Risk of violating US sanctions as a ground for force majeure: A Dutch perspective. Pieejams: <https://www.kneppelhout.com/media/rtf/2020-92-WorldECR-Kneppelhout.pdf> [aplūkots 20.10.2021.].

⁸ Ārlietu ministrijas informatīvais materiāls: Nacionālās un ASV OFAC sankcijas. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/nacionalas-un-asv-ofac-sankcijas> [aplūkots 11.10.2021.].

⁹ Forwood G. 2018, pp. 496–501.

rezidents un dalībvalsts pilsonis; 2) ikvienai juridiskai personai, kas ir reģistrēta Kopienā; 3) ikvienam dalībvalsts pilsonim, kas veic uzņēmējdarbību ārpus Eiropas Savienības, un ikvienai kuģniecības sabiedrībai, kas veic uzņēmējdarbību ārpus Eiropas Savienības un ko kontrolē dalībvalsts pilsoņi, ja to kuģi ir reģistrēti minētajā dalībvalstī saskaņā ar tās tiesību aktiem; 4) ikvienai fiziskai personai, kas ir Kopienas rezidents, ja vien šī persona neatrodas savā pilsonības valstī, kā arī 5) ikvienai citai fiziskai personai Kopienas teritorijā. Bloķēšanas statūtu pamatprincips ir, ka minētās personas nepakļaujas šo statūtu pielikumā uzskaitītajiem tiesību aktiem un uz tiem balstītiem nolēmumiem. Pielikumā uzskaitītie tiesību akti pašreiz ir ASV noteiktie ierobežojošie pasākumi pret Kubu un Irānu.¹⁰

Tādējādi Bloķēšanas statūti liedz ar Eiropas Savienību saistītām fiziskām un juridiskām personām pakļauties statūtu pielikumā norādītajiem ASV tiesību aktiem. Bloķēšanas statūti pasargā šīs personas no sodiem, ko viņām var piemērot par šo tiesību aktu pārkāpšanu. Tomēr problemātika rodas brīdī, kad subjekts, kuru aizsargā Bloķēšanas statūti, ir atkarīgs no sekundāro sankciju noteicējas valsts tirgus. Šajā sakarā rodas duāla situācija. No vienas puses, komersantam pakļaujoties sekundārajām sankcijām, tiek pārkāpti Bloķēšanas statūti. No otras puses, pakļaujoties Bloķēšanas statūtiem, komersants var saskarties ar izslēgšanu no sekundāro sankciju noteicējas valsts tirgus, kas atsevišķos gadījumos var ietekmēt komersanta turpmāku pastāvēšanu.¹¹

Pastāv vairāki starptautisko un nacionālo sankciju veidi. Saskaņā ar Starptautisko un Latvijas Republikas nacionālo sankciju likumu Latvijā var ieviest un noteikt sankcijas, kas ir finanšu, civiltiesiskie, ieceļošanas, tūrisma pakalpojumu sniegšanas un stratēģiskas nozīmes preču un citu preču aprites ierobežojumi.

Sankcijas pēc būtības ir politisks instruments, un to sekas tiešā veidā ietekmē saistību izpildi, kas izriet no līgumiskajām attiecībām. Sankcijas var apgrūtināt līguma izpildi, paredzēt specifisku kārtību, kādā pusēm ir jāpilda līgums, kā arī padarīt līguma izpildi neiespējamu. Gadījumā, kad sankciju ietekme rada līguma pusēm saistību izpildes neiespējamību, t. sk., kad izpildes neiespējamība ir tikai uz laiku, ir pamats izvērtēt, vai sankciju ietekme nav atzīstama par nejašu šķērslī, kas attaisno līguma saistību neizpildi.

Starptautiskās un nacionālās sankcijas no nejašu šķēršļu rakursa

Tiesību zinātnē ir atzīts vispārējs princips – *pacta sunt servanda*. Minētais princips ir pozitīvizēts Civillikuma 1587. pantā, kas noteic, ka tiesīgi noslēgts līgums uzliek līdzējam pienākumu izpildīt apsolīto, un ne darījuma sevišķais

¹⁰ Eiropas Komisijas norādījumi. Jautājumi un atbildes: Bloķēšanas statūta atjauninājumu pieņemšana. Oficiālais Vēstnesis, Nr. C 2771, 07.08.2018., 4.–10. lpp.

¹¹ Mooring E., Hesselink T., Padberg M. Risk of violating US sanctions as a ground for force majeure: A Dutch perspective. Pieejams: <https://www.kneppelhout.com/media/rtf/2020-92-WorldECCR-Kneppelhout.pdf> [aplūkots 20.10.2021.].

smagums, ne arī vēlāk radušās izpildīšanas grūtības nedod vienai pusei tiesību atkāpties no līguma, kaut arī atlīdzinot otram zaudējumus.¹²

Saskaņā ar minēto līguma pusēm ir stingrs pienākums pildīt līgumu. Civillikums tikai nedaudz un konkrētos gadījumos paredz atkāpes no *pacta sunt servanda* principa. Viens no tādiem gadījumiem var būt, iestājoties kādam no nejaušiem šķēršļiem. Šāds gadījums minēts, piemēram, Civillikuma 2147. pantā, kad nepārvaramas varas dēļ atkrit pienākums maksāt nomas vai ires maksu. Vispārīgi nejauši šķēršļi nevar visos gadījumos atbrīvot puses no saistību izpildes vispār. Tas iespējams tikai tad, ja tas ir skaidri noteikts Civillikumā vai puses to ir paredzējušas līgumā. Pretējā gadījumā pusēm ir pienākums izpildīt līgumu, pat ja tā izpildi kavē nejauši šķēršļi.

Taču minētais nebūt nenozīmē, ka pusēm ir jācieš sekas, ko ir radījis nejaušs šķērslis. Civillikums paredz, ka kāds no nejaušiem šķēršļiem var būt pamats, lai līguma pusi atbrīvotu no tai neizdevīgām nokavējuma sekām vai nejaušiem zaudējumiem. Tā, piemēram, Civillikuma 1774. pants noteic, ka nejaušs zaudējums nevienam nav jāatlīdzina. Tādēļ, ja nejaušs šķērslis kavē kādu izpildīt uzņemto saistību, jāatzīst, it kā viņš būtu to izpildījis, ja vien viņš līgumā nav uzņēmis nejaušības risku. Savukārt Civillikuma 1657. pants noteic, ka tiesa “var parādnieku atsvabināt no viņam neizdevīgām nokavējuma sekām [..], kad izpildīšana nav notikusi nepārvaramas varas dēļ”. No minētā secināms: lai arī pusēm ir pienākums pildīt līgumu, iestājoties nejaušam šķērslim, tās var tikt atbrīvotas no neizdevīgām nokavējuma sekām vai pienākuma atlīdzināt zaudējumus. Proti, nejaušs zaudējums nav jāatlīdzina gan nejauša notikuma, gan nepārvaramas varas gadījumā. Savukārt neizdevīgu nokavējuma atsvabināšanai Civillikums prasa augstāku standartu – nepārvaramu varu.

Civillikums nedefinē nejaušu šķēršļu jēdzienu. Taču atbildes rodamas doktrīnā. Šķetinot jēdzienu “nejaušs šķērslis”, N. Vinzarājs norādījis, ka Vietējo civillikumu kopojuma 3439. pantā (kas ir recipēts Civillikumā kā 1774. pants¹³) ir runa par kvalificētu gadījumu,¹⁴ ar ko jāsaprot gan nepārvarama vara, gan nejaušs notikums.¹⁵ Starp šiem abiem tiesību institūtiem pastāv atšķirības. Prof. K. Čakste, skaidrojot nejauša notikuma jēdzienu, norādījis, ka nejaušs notikums rada krietnam un rūpīgam saimniekam relatīvu nespēju pretoties un tikai kāda īpaša persona ir spējīga šos apstākļus pārvarēt. Savukārt, skaidrojot nepārvaramas varas jēdzienu, profesors norādījis, ka tā rada absolūtu neiespējamību pretoties un nevienai personai nav pa spēkam to novērst.¹⁶ Prof.

¹² Latvijas Republikas Civillikums. Valdības Vēstnesis, 26.02.1937., Nr. 46.

¹³ Civillikuma salīdzināmais pantu rādītājs. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1938, 45. lpp.

¹⁴ Vinzarājs N. Gadījuma loma savstarpējos (sinallagmatiskos) līgumos. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.07.1932., Nr. 7.–8.

¹⁵ Kārklīņš J. Nejaušs notikums, vainojamība un civiltiesiskā atbildība. Grām.: 5. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums “Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi”. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 505. lpp.

¹⁶ Čakste K. Nejaušība un nepārvarama vara Latvijas civillikumos. Jurists, 01.01.1936., Nr. 1/2(71/72), 11.–16. lpp.

J. Kārklīņš ir norādījis, ka, nošķirot šos jēdzienus, galvenā pazīme ir, vai kāda īpaši izcila persona būtu varējusi novērst šādu apstākļu iestāšanos.¹⁷ Turklāt juridiskajā literatūrā norādīts, ka nejauša notikuma svarīgākā pazīme ir neparedzamība, jo, ja nejaušs notikums būtu paredzams, tad tas varētu tikt novērsts, bet nepārvarama vara pat gadījumos, kad būtu paredzama, nevarētu tikt novērsta.¹⁸ Tādējādi “nenovēršamības” pazīme ir kritērijs, pēc kura noteikt, vai ir iestājies nejaušs notikums vai nepārvarama vara, jo nejaušs notikums ir relatīvi novēršams, ja tas ir paredzams. Savukārt nepārvaramas varas gadījumā notikums ir absolūti nenovēršams pat tad, ja būtu paredzams.

Nejauša notikuma un nepārvaramas varas pazīmes vispārīgi ir neparedzamība un nenovēršamība.¹⁹ Tomēr gan tiesu praksē, gan juridiskajā literatūrā ir atzīts, ka nepārvaramas varas un nejauša notikuma koncepts attiecībā uz līgumtiesībām sastāv no četrām pazīmēm: 1) notikums, no kura nav iespējams izvairīties un kura sekas nav iespējams pārvarēt; 2) notikums, kuru saprātīga persona līguma noslēgšanas brīdī nevarēja paredzēt; 3) notikums, kas nav cēlies puses vai tās kontrolē esošas personas rīcības dēļ; 4) notikums, kas saistību izpildi padara ne tikai apgrūtināšu, bet neiespējamu.²⁰ Ievērojot to, ka nejaušu notikumu un nepārvaramu varu atšķir tas, vai notikums ir relatīvi vai absolūti nenovēršams, minētās pazīmes ir izmantojamas abu šo tiesību institūta raksturošanai.

Analizējot sankcijas pēc nejaušu šķēršļu pazīmēm, ir jāizvērtē, pirmkārt, vai saprātīga persona līguma noslēgšanas brīdī tās varēja paredzēt. Par sankciju paredzamību var liecināt tādi apstākļi kā pušu darbība, bezdarbība vai valstu politika pirms līguma noslēgšanas. Ja valsts pārkāpj cilvēktiesības, rada draudus citām valstīm u. tml., tad pastāv sankciju noteikšanas risks, kas var skart līgumattiecības. Piemēram, Eiropas Savienības Padome 2021. gada vasarā noteica mērķorientētās ekonomiskās sankcijas pret Baltkrieviju, pamatojoties uz nopietnu cilvēktiesību pārkāpumu eskalāciju un vardarbīgām represijām pret pilsonisko sabiedrību, demokrātisko opozīciju un žurnālistiem. Sankcijas cita starpā ietver tirdzniecības ierobežojumus ar naftas produktiem un produktiem, ko izmanto tabakas izstrādājumu ražošanā u. c.²¹ Kā redzams no Baltkrievijas situācijas, sankciju noteikšana bija iepriekš paredzama ilgstošu cilvēktiesību pārkāpumu dēļ. Var būt arī situācijas, kad pēc sankciju noteikšanas tiek noslēgts līgums, kuru tvērumā tas ietilpst. Ja šādā gadījumā darījuma priekšmets ir pretējs sankcijās noteiktajam, tad atbilstoši Civillikuma 1413. un 1415. pantam šāds līgums ir absolūti spēkā neesošs.

¹⁷ Kārklīņš J. 2014, 508. lpp.

¹⁸ Bērziņa K. Nejaušs notikums un tā sekas. Jurista vārds, 2015, Nr. 07(859), 24.–29. lpp.

¹⁹ Kārklīņš J. 2014, 505. lpp.

²⁰ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 12.12.2014. spriedums civillietā Nr. SKC-179/2014; Škoba L., Sakārne I., Novicka S. 1980. gada ANO Konvencijas par starptautiskajiem preču pirkuma līgumiem pamatjautājumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 194. lpp.

²¹ Eiropas Savienības Padomes paziņojums presei: ES nosaka sankcijas attiecībā uz Baltkrievijas ekonomiku. Pieejams: <https://www.consilium.europa.eu/lv/press/press-releases/2021/06/24/eu-imposes-sanctions-on-belarusian-economy/#> [aplūkots 02.11.2021.].

Sankciju paredzamības pazīme ir vērtēta arī tiesu praksē. Hāgas rajona tiesa izskatīja lietu *PAM International NV* prasībā pret *Exact Software Nederland BV* par līguma saistību izpildi. Šajā lietā Nīderlandes uzņēmums *Exact Software Nederland BV* noslēdza līgumu ar *PAM International NV* par programmatūras izplatīšanu Kubā. Līdzko ASV investīciju kompānija *KKR* iegādājās uzņēmuma *Exact Software Nederland BV* kapitāla daļas, *Exact Software Nederland BV* pārtrauca pildīt līgumsaistības pret *PAM International NV*, jo ASV investīciju kompānijai *KKR* kā *Exact Software Nederland BV* kapitāla daļu turētājam bija saistošas ASV noteiktās sankcijas. Šajā lietā tiesa konstatēja, ka uzņēmumam *Exact Software Nederland BV* un tā akcionāriem nav pamata atsaukties uz *force majeure* apstākļiem, bet ir jāuzņemas risks, ka akcionāri un *Exact Software Nederland BV* var tikt pakļauti kriminālatbildībai līguma turpināšanas dēļ, jo tie nonāca šādā situācijā savas apzinātas rīcības rezultātā.²² No minētā izriet, ka, lai arī kriminālatbildība par sankciju pārkāpšanu var padarīt līguma izpildi neiespējamu, šī atbildība bija iepriekš paredzama. Turklāt no minētā var secināt, ka papildus riskam par sankciju noteikšanu atsevišķos gadījumos ir vērtējams arī risks, vai jau esošās sankcijas varētu kļūt saistošas.

Otrkārt, jāizvērtē, vai sankcijas ir notikums, no kura nav iespējams izvairīties un kura sekas nav iespējams pārvarēt. Pie šīs pazīmes primāri jākonstatē, vai līguma pusei bija kaut mazākā iespēja izvairīties no sankciju ietekmes. Bez tam nepieciešams izvērtēt, vai izvairīšanās no sankcijām nebija iespējama tikai to neparedzamības dēļ, kas dod pamatu konstatēt, vai sankcijas ir nejaušs notikums vai nepārvarama vara.

Treškārt, nepieciešams izvērtēt, vai sankcijas nav noteiktas puses vai tās kontrolē esošas personas rīcības dēļ. Šajā sakarā nepieciešams konstatēt arī, vai pati līguma puse ir sankciju subjekts. Ja sankcijas ir noteiktas pašas līguma puses dēļ, tas izslēdz iespēju atzīt sankcijas par nejaušu šķērslī.

Ceturtkārt, sankcijām saistību izpilde jāpadara ne tikai apgrūtināša, bet arī neiespējama. Tas ietver arī gadījumu, kad neiespējamība ir tikai uz laiku. Sankcijas var apgrūtināt saistību izpildi, piemēram, ja ar tām ir noteikts tarifa likmju pieaugums preču ieviešanai no kādas valsts.²³ Šādā gadījumā saistību izpilde būs apgrūtināta, sadārdzināta, bet ne neiespējama. Sankcijām ir jānosaka pilnīgs aizliegums attiecībā uz līguma priekšmetu. Sankciju ietekmē bieži ir iespējams fiziski izpildīt līgumu, bet par to draud kriminālatbildība (Krimināllikuma 84. pants), kas arī padara līguma izpildi neiespējamu. Taču kriminālatbildība, lai arī padara līguma izpildi neiespējamu, pati pat sevi nepadara līguma izpildi par nejaušu šķērslī, kā tas bija iepriekš aplūkotajā *PAM International NV* pret *Exact*

²² Ruys T., Ryngaert C. Secondary Sanctions: A Weapon out of Control? The International Legality of, and European Responses to, US Secondary Sanctions. Pieejams: <https://doi.org/10.1093/bybil/braa007> [aplūkots 20.10.2021.]; Mooring E., Hesselink T., Padberg M. Risk of violating US sanctions as a ground for force majeure: A Dutch perspective. Pieejams: <https://www.kneppelhout.com/media/rtf/2020-92-WorldECR-Kneppelhout.pdf> [aplūkots 20.10.2021.].

²³ Wegner T. Embargo/Sanctions – does it lead to force majeure under German law? Pieejams: <https://www.owlaw.com/international-commercial-law/12263-embargosanctions-does-it-lead-to-force-majeure-under-german-law/> [aplūkots 21.10.2021.].

Software Nederland BV lietā. Neiespējamības pazīmei, tāpat kā visām pārējām nejausu šķēršļu pazīmēm, ir jāizpildās kumulatīvi.

Autora ieskatā, lai konstatētu, vai zaudējumi pēc sava rakstura ir nejausi, nav izšķirošas nozīmes, vai līguma neizpildes cēlonis bija nejausis notikums vai nepārvarama vara, jo Civillikuma 1774. pants abos gadījumos atbrīvo no atbildības. Tādējādi pietiek vien konstatēt nejausu notikumu, lai saistību neizpilde būtu attaisnojama. Tomēr Civillikums visos gadījumos neparedz vienādu atbildību, iestājoties nejausam notikumam vai nepārvaramai varai. Piemēram, situācijā, kad jāatsvabina parādnieks no viņam neizdevīgām nokavējuma sekām, Civillikums (1657. p.) nosaka augstāku atbildību – nepārvaramu varu. Šādā gadījumā ir nepieciešams nošķirt nejausu notikumu no nepārvaramas varas.

No nejausu šķēršļu rakursa ne mazāk svarīgs aspekts ir sekundārās sankcijas. Pārsvārā līguma pusi no sekundārajām sankcijām pasargā Eiropas Savienības Bloķēšanas statūti. Tie liedz pakļauties ASV sekundārajām sankcijām, kā arī tie pasargā no sodiem, ko var piemērot par šo sankciju pārkāpšanu. Tādējādi, ja sankcijas ietilpst Eiropas Savienības Bloķēšanas statūtu tvērumā, nav pamata atsaukties uz nejausiem šķēršļiem, jo no Bloķēšanas statūtiem izrietošie aizsargpasākumi rada apstākļus līguma izpildes iespējamībai. Līdz ar to neizpildās nejausu šķēršļu pazīmes.

To, vai sekundārās sankcijas ir atzīstamas par nejausu šķērslī (*force majeure*), ir vērtējusi arī Roterdamas rajona tiesa lietā *Payesh Gostaran Pishro Ltd.* pret *Pipe Survey International C.V* par līguma izpildi. Šajā lietā Irānas uzņēmums *Payesh Gostaran Pishro Ltd.* noslēdza līgumu ar Nīderlandes uzņēmumu *Pipe Survey International C.V* par sešu cauruļvadu pārbaudi Irānā. Pēc līguma noslēgšanas ASV paziņoja par izstāšanos no Irānas kodollīguma. Izstāšanās rezultātā tiek atjaunotas ASV sekundārās sankcijas pret Irānu. Uz minētā pamata *Pipe Survey International C.V* apturēja līguma izpildi, atsaucoties uz *force majeure* apstākļiem. *Pipe Survey International C.V* norādīja, ka 10% tās darbarīku un materiālu ir no ASV. Tādējādi, izpildot līgumu, tā vairs nevarēs iegūt darbarīkus un materiālus, kā arī saistīt uzņēmējdarbību ar šīs valsts tirgu. Tiesa secināja: lai arī, izpildot līgumu, *Pipe Survey International C.V* pārkāptu sekundārās sankcijas (kas rezultētos ar sankcijām pret pašu *Pipe Survey International C.V*), nevar iestāties līguma izpildes neiespējamība, jo ASV sekundāro sankciju eksteritoriālā ietekme Eiropas Savienībā netiek atzīta saskaņā ar Bloķēšanas statūtiem. Turklāt tiesa atzina, ka *Pipe Survey International C.V* turpmāka eksistence netiktu apdraudēta līguma izpildes rezultātā, jo 10% rīku un materiālu, ko tā iegūst no ASV tirgus, nav nozīmīgi tās saimnieciskajai darbībai.²⁴ Kā redzams no minētā, sekundārās sankcijas nevar atzīt par nejausu šķērslī, ja tās ietilpst Eiropas Savienības Bloķēšanas statūtu tvērumā. Taču tiesa spriedumā pievērsās vēl kādam būtiskam aspektam, proti, tā vērtēja, vai uzņēmuma saimnieciskā darbība ir atkarīga no sekundāro sankciju noteicējas

²⁴ Mooring E., Hesselink T., Padberg M. Risk of violating US sanctions as a ground for force majeure: A Dutch perspective. Pieejams: <https://www.kneppelhout.com/media/rtf/2020-92-WorldECR-Kneppelhout.pdf> [aplūkots 22.10.2021.].

tirgus, kas arī, autora ieskatā, ir vērā ņemams apstāklis, vērtējot sekundārās sankcijas no nejašu šķēršļu rakursa.

Autors uzskata, ka atsevišķos gadījumos pastāv pamats atzīt sekundārās sankcijas par nejašiem šķēršļiem. Piemēram, gadījumā, kad līguma pusi varētu nepasargāt Eiropas Savienības Bloķēšanas statūti. Pašlaik Bloķēšanas statūti pasargā no to pielikumā uzskaitītajiem ASV sekundāro sankciju tiesību aktiem, bet pastāv iespēja, ka nākotnē varētu būt vēl kādas citas sankcijas, kas var neiekļauties Bloķēšanas statūtu tvērumā. Šādā gadījumā pastāv risks, ka līguma puse varētu tikt sodīta par sekundāro sankciju pārkāpšanu un Bloķēšanas statūti nevarētu liegt atzīt un izpildīt trešās valsts nolēmumus.

Autors šā raksta pirmajā nodaļā norādīja uz problemātiku – dilemmu starp izvēli nepārkāpt Eiropas Savienības Bloķēšanas statūtus vai nepārkāpt sekundārās sankcijas. No vienas puses, pakļaujoties Bloķēšanas statūtiem, tiks pārkāptas sekundārās sankcijas un uzņēmumam tiks liegtas iespējas saņemt labumus no sekundāro sankciju ieviešanas tirgus. No otras puses, pakļaujoties sekundārajām sankcijām, tiks pārkāpti Eiropas Savienības Bloķēšanas statūti.²⁵ Šajā sakarā sekundārās varētu atzīt par nejašu šķērslī, attaisnojot līguma saistību neizpildi. Taču ir jābūt nosacījumam, ka uzņēmuma būtiskākā saimnieciskās darbības daļa atrodas sankciju noteicējas valstī vai ir atkarīga no tās tirgus. Piemēram, saņemot ražošanai nepieciešamās izejvielas, materiālus vai vēršot savu lielāko uzņēmējdarbības daļu šajā valstī. Bez tam šai atkarībai no trešās valsts tirgus ir jābūt tik lielai, ka bez tās uzņēmums vairs nespētu pastāvēt.

Ievērojot minēto, secināms, ka gadījumā, kad uzņēmums ir būtiski atkarīgs no sekundāro sankciju noteicējas tirgus, var būt pamats pakļaut sekundāro sankciju ietekmi izvērtējumam atbilstoši nejašu šķēršļu pazīmēm. Atkarībai no trešās valsts tirgus ir jābūt tik lielai, lai uzņēmuma turpmākā saimnieciskā darbība, tādējādi arī līguma izpilde, būtu neiespējama. Bez tam pastāv iespēja, ka nākotnē var tikt pieņemtas vēl kādas sekundārās sankcijas, ko neaptvers Eiropas Savienības Bloķēšanas statūti, kas tādā gadījumā arī dod pamatu nejašu šķēršļu pazīmju izvērtējumam.

Kopsavilkums

1. Primārās no sekundārajām sankcijām var nošķirt pēc tā, vai subjekts ir saistīts ar sankciju noteicēju. Pirmajā gadījumā tas ir saistīts ar sankciju noteicēju, bet otrajā gadījumā tas nav saistīts ar sankciju noteicēju.
2. Sankcijas var atzīt par nejašu šķērslī, ja tās atbilst četrām nejašu šķēršļu pazīmēm: 1) notikums, no kura nav iespējams izvairīties un kura sekas nav iespējams pārvarēt; 2) notikums, kuru saprātīga persona līguma noslēgšanas

²⁵ Mooring E., Hesselink T., Padberg M. Risk of violating US sanctions as a ground for force majeure: A Dutch perspective. Pieejams: <https://www.kneppelhout.com/media/rtf/2020-92-WorldECR-Kneppelhout.pdf> [aplūkots 22.10.2021.].

- brīdī nevarēja paredzēt; 3) notikums, kas nav cēlies puses vai tās kontrolē esošas personas rīcības dēļ; 4) notikums, kas saistību izpildi padara ne tikai apgrūtināšu, bet neiespējamu.
3. Pirms līguma noslēgšanas pusēm ir jāizvērtē sankciju noteikšanas un jau esošu sankciju attiecināšanas risks. Ja pēc līguma noslēgšanas atklājas, ka tā priekšmeta mērķis ir pretējs sankcijām, šāds līgums ir absolūti spēkā neesošs atbilstoši Civillikuma 1413. un 1415. pantam.
 4. Seku ziņā nav tiesiskas nozīmes konstatēt, vai sankcijas ir nepārvarama vara vai nejaušs notikums, iestājoties nejausiem zaudējumiem, jo abos gadījumos atbildība par nejaušu zaudējumu ir vienāda. Savukārt seku ziņā tiesiska nozīme ir gadījumā, kad sankciju ietekme ir radījusi līguma pusei neizdevīgas nokavējuma sekas, kur par tiesisku attaisnojumu ir atzīstama tikai nepārvarama vara.
 5. Sekundārās sankcijas nevar atzīt par nejaušu šķērslī, ja to eksteritoriālā ietekme netiek atzīta Eiropas Savienībā saskaņā ar Bloķēšanas statūtiem. Taču izņēmums varētu būt gadījumā, kad uzņēmuma saimnieciskā darbība ir būtiski atkarīga no sankciju noteicējas tirgus. Tādējādi, pārkāpjot sekundārās sankcijas, pastāv reāls risks, ka uzņēmums vairs nesaņems labumus no tās valsts tirgus un rezultātā tas nespēs turpināt savu saimniecisko darbību.

BIBLIOGRĀFIJA

Monogrāfijas un raksti

1. Bērziņa K. Nejaušs notikums un tā sekas. Jurista vārds, 2015, Nr. 07(859).
2. Biersteker T., Portela C. EU sanctions in context: three types. European Union Institute for Security Studies (EUISS). Pieejams: <http://www.jstor.org/stable/resrep06822> [aplūkots 10.10.2021.].
3. Čakste K. Nejaušība un nepārvarama vara Latvijas civillikumos. Jurists, 01.01.1936., Nr. 1/2(71/72).
4. Forwood G., Nordin S., Haute C. The Reincarnation of the EU Blocking Regulation: Putting European Companies Between a Rock and a Hard Place. Global Trade and Customs Journal, 2018, No. 11.
5. Kārklīņš J. Nejaušs notikums, vainojamība un civiltiesiskā atbildība. Grām.: 5. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums "Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi". Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014.
6. Mooring E., Hesselink T., Padberg M. Risk of violating US sanctions as a ground for force majeure: A Dutch perspective. Pieejams: <https://www.kneppelhout.com/media/rtf/2020-92-WorldECR-Kneppelhout.pdf> [aplūkots 20.10.2021.].
7. Russel M. EU sanctions: A key foreign and security policy instrument. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621870/EPRS_BRI\(2018\)621870_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621870/EPRS_BRI(2018)621870_EN.pdf) [aplūkots 10.10.2021.].
8. Ruys T., Ryngaert C. Secondary Sanctions: A Weapon out of Control? The International Legality of, and European Responses to, US Secondary Sanctions. Pieejams: <https://doi.org/10.1093/bybil/braa007> [aplūkots 20.10.2021.].

9. Škoba L., Sakārne I., Novicka S. 1980. gada ANO Konvencijas par starptautiskajiem preču pirkuma līgumiem pamatjautājumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.
10. Vinzarājs N. Gadījuma loma savstarpējos (sinallagmatiskos) līgumos. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.07.1932., Nr. 7.–8.
11. Wegner T. Embargo/Sanctions – does it lead to force majeure under German law? Pieejams: <https://www.owlaw.com/international-commercial-law/12263-embargosanctions-does-it-lead-to-force-majeure-under-german-law/> [aplūkots 21.10.2021.].

Normatīvie akti

12. Latvijas Republikas Civillikums. Valdības Vēstnesis, 26.02.1937., Nr. 46.
13. Starptautisko un Latvijas Republikas nacionālo sankciju likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/280278-starptautisko-un-latvijas-republikas-nacionalo-sankciju-likums> Keywords: mediation, international commercial disputes, Singapore Convention.

Juridiskā prakse

14. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 12.12.2014. spriedums civillietā Nr. SKC-179/2014.

Citi prakses materiāli

15. Ārlietu ministrijas informatīvais materiāls: Nacionālās un ASV OFAC sankcijas. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/nacionalas-un-asv-ofac-sankcijas> [aplūkots 11.10.2021.].
16. Ārlietu ministrijas informatīvais materiāls. Starptautisko un nacionālo sankciju piemērošana Latvijā. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/biezak-uzdotie-jautajumi-un-atbildes> [aplūkots 11.10.2021.].
17. Civillikuma salīdzināmais pantu rādītājs. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1938.
18. Eiropas Komisijas norādījumi. Jautājumi un atbildes: Bloķēšanas statūta atjauninājumu pieņemšana. Oficiālais Vēstnesis, Nr. C 277I, 07.08.2018.
19. Eiropas Savienības Padomes paziņojums presei: ES nosaka sankcijas attiecībā uz Baltkrievijas ekonomiku. Pieejams: <https://www.consilium.europa.eu/lv/press/press-releases/2021/06/24/eu-imposes-sanctions-on-belarusian-economy/#> [aplūkots 02.11.2021.].
20. Informatīvais materiāls (vadlīnijas) sankciju efektīvākai ieviešanai Latvijā. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/3137/download> [aplūkots 10.10.2020.].